
KAKO ČITATI I PREDAVATI *GORSKI VIJENAC* DANAS

Borislav Jovanović

In the final analysis – neither new nor old interpretation of the Mountain Wreath cannot stand without the fundamental link and determinant, the fact that it is a drama poem about the fight of the Montenegrin people for freedom; and of course about what is the most sacred human duty.

S protokom vremena i svega što se za ovih 170 godina dešavalo sa njim, sa Crnom Gorom i Crnogorcima, *Gorski vijenac*, se mora sve više vraćati među Crnogorce. Biti u njima kao istorijska, etička, etnička i nacionalna vertikala, kao crnogorski, i ne samo crnogorski univerzum. Bez romantike i bez mitomanske, *prepjevane i oktroisane*, recepcije. Bez tumača koji ovo Njegoševo djelo izmiještaju tamo đe mu nije mjesto. Koji ga otuđuju i potuđuju, minirajući njegovo porijeklo iz temelja.

Ništa Crnogorcima ne može donijeti unutrašnje ozarenje, individualnu i kolektivnu katarzu, uzdignutost, kao što to može *Gorski vijenac*. On je njihov svojevrsni poredak. Njihova jasnoća o sebi samima ukoliko to hoće, ili odustajanje od toga u

ime straha od samih sebe. Ukoliko, zapravo, hoće da budu svoja, sopstvena, *izvišikra* kako bi uvijek sinuli na svom istorijskom mjestu postojanja.

Nije zato čudo da se ova Njegoševa knjiga, njegova deseteračka konciznost preuzima i pamti tako lako kao maternji jezik. Kao urođena lektira. Riječ je o modalitetu nacionalnog postojanja, čije je čitanje i tumačenje u Njegoševom duhu, uslov opstajanja crnogorskog bića. Njegoševa filozofija istorije zajedno sa njenom poetskom energijom je mnogo dublja od onih interpretatora kojima je vladika Rade, onakav kakav jeste, uvijek i iznova smetao. Ideja čovjeka i ideja Crne Gore i njene sudbine je ono nad čim je Njegoš nadnešen svojom pjesničkom i vladarskom mišlju.

Konzistentnost i recentnost

Od kada se šezdesetih godina prošloga vijeka pojavila u objavi francuskog strukturaliste i filozofa Rolana Barta književno-teorijska postavka o *smrti autora*, odnosno, o čitaocu kao nekom ko preuzima i drži u rukama skoro sve konce književnog djela, a iz čega se rodila i sintagma o *novom čitanju* književnog djela, bio sam blagi skeptik ali i pobornik ove redukcije klasičnog pristupa književnom tekstu koji recepciju moderne literature postavlja na potpuno nove osnove. Riječ je, svakako, o prelasku na ekovski *otvorenu poetiku* kao *spiritus movensu* postmodernog duha što je adekvatno strukturi teksta ove epohe.

U kontekstu tih autorsko-čitalačkih strategija pitanje je kako čitati Njegoša, sada i ovđe. Kako ga, zapravo, tumačiti, kao velikog pisca i mislioca u kontekstu ovog takođe burnog vremena? Kako crnogorskog, tako i svekolikog. Dakle, Njegoša u sopstvenoj savremenosti i iskustvu koje ono sa sobom nosi, a u odnosu na vrijeme od prije skoro dvije stotine godina kada je nastajao *Gorski vijenac*. Što djelu oduzimati, a što dodavati. Koje su

alternative? Je li to neki novi autor u odnosu na prvobitnog, nova enigma, novi izazov? Jeste, svakako: jer hermeneutici književnog djela nikad kraja. Izvjesno je, međutim, da ni nekadašnjeg niti sadašnjeg čitanja *Gorskog vijenca* ne može biti bez potpunog učitavanja i dominacije njegove embrionalne, poetske i semantičke anticipacije. Taj Njegošev vidokrug mora ostajati primaran, kao vertikala koja ima istovremeno i konzistentnost i recentnost. To ne znači kanonski pristup *Gorskom vijencu* već proširivanje, aktueliziranje, kompletiranje misli o Njegošu s neizostavnim pridržavanjem matičnih tokova ovog djela u svim njegovim slojevima. To je Njegoš u neprestanom potvrđivanju i nastajanju. Samo time će njegošologija dobijati na svom značaju, a Njegoš na svojoj utemeljenosti koliko u crnogorskoj golgoti, toliko i u poetskom univerzumu. Dalje, to znači ne preseljavati Njegoša iz svog vremena u naše i tumačiti ga po nekom novom viđenju – često i dnevno-političkom i palančkom – ili prije svega poštovati inicijalne premise samog autora i njegovu stvaralačku idejnost, poetičnost, filozofičnost i, konačno, potrebu za pisanjem tog i takvog djela i onog što je u *Gorski vijenac* ugrađeno kao duh i biće autora; kao misao koja prožima čovjeka i svijet, istorijsko i vanpovijesno vrijeme. Jer, Njegoš je koliko svojevremen toliko i svevremen. I nije živio u vremenu zaštite prirode od čovjeka već u vremenu krvavog očuvanja i zaštite države i slobode svog naroda. Zaštite koliko od spoljnih toliko i domaćih opasnosti.

Antinjegoševske zloupotrebe

Čini mi se, zapravo, da je velike pisce, dakle, pisce koji čine kontinent evropske i svjetske literature, neophodno čitati bez nekog novog, radikalnog fokusa, već novo čitanje treba ostvariti u kontinuitetu sa onim što bi se uslovno nazvalo i bilo analogno toj novovremenoj sintagmi, odnosno, kontekstu koji podrazumijeva *staro čitanje*.

Univerzalnost jednog djela je neiscrpno za sve vrste čitanja, ali ne i falsifikovanja i podešavnaja nekoj ideološkoj ili paraideološkoj zloupotrebi. Zašto? Zato što svako književno i umjetničko djelo ako je univerzalno samim tim je spremno za svaku novu epohu i asimilarenje svega dolazećeg, imajući svoju etičku i estetsku konstantu. Svaki drugačiji pristup u „naknadnom“ čitanju – kakav god ono povod imalo – je stvar senzibiliteta, nijansi, erudicije, odnosno, otkrivanja univerzalnog u već univerzalnom. Njegovo potvrđivanje sa neprolaznošću njegovih aksioloških oporuka i, naravno, s dopunjavanjem recentnim kritičko-teorijskim impulsima. Vremenska distanca u literaturi nije isto što je i vremenska distanca u istoriji. Univerzalnost je uvijek okvir u kojem jedno djelo egzistira ili nestaje. Njegova sveopštost, sveljudskost, sudbonosje čovjeka ili jednog naroda su jedina odbrana od svakog percipiranja koje književno djelo već valorizovano hoće da revalorizuje na utilitaristički i inferioran način. Dakle, samo je univerzalnost, jednog stvaralačkog čina, jedne vizije čovjeka pod kapom nebeskom, njegova trajnost u vremenu i prostoru, na bilo kom jeziku stvarano.

O *Gorskom vijencu* je napisano preko 35.000 bibliografskih jedinica što je vjerovatno jedinstven slučaj u književnosti uopšte. Nikad nije bilo lako vojevati sa Njegoševom mišlju ali jeste veliko duhovno, intelektualno, estetsko, etičko, enciklopedijsko, nacionalno, patriotsko i kosmopolitsko zadovoljstvo. I što je najbitnije – Njegoša ne može čitati baš svako i on je daleko od onog što se zove pojednostavljenje, simplifikacija, guslarenje i zloupotreba. Glavno je znati i pamtiti, i čitati ga i sada i ranije i ubuduće – da je Crna Gora tamo đe je Njegoš, a Njegoš đe je Crna Gora. Kako stara tako i nova Crna Gora jer su jedna bez druge nezamislive. Nigđe više nema Crne Gore i Crnogoraca, njihovog izvornog nacionalnog bića i fundamentalnih prepoznatljivosti koliko u ovom Njegoševom djelu. Samo se Crnogorci već na prvi pogled mogu prepoznati u ovom spjevu.

Često je to toliko jako da izgleda kao da su sa ovom knjigom rođeni. Najneposrednije osjećaju svoju istorijsku, sudbinsku i etičku kolijevku. Crnu Goru je održalo čojstvo i junaštvo čijih primjera je krcat *Gorski vijenac*. Njegoš ima dva testamena: onaj predsmrtni, oficijelni, kojeg je napisao 1850. godine u kojem tri puta spominje svoj crnogorski narod i *Gorski vijenac* iz 1847. kao testament svih crnogorskih testamenata. Testament u koji je Njegoš ugradio crnogorski nacionalni identitet, svoju borbu neprestanu, i do visina uzdigao nacionalni, etički, humanistički i slobodarski imperativ.

Kukavni i viteški crnogorski narod

Dakle, danas čitati i predavati, interpretirati *Gorski vijenac* ne može biti njegovo oktroisanje, klasifikovanje, genocidiranje i, pogotovo, ne ugrađivanje njegove idejnosti i duhovnosti u hegemonističke, velikomitomanske, vjersko-fundamentalističke i druge naci-ideologije. Njegoš je očajavao zbog svake mogućnosti bratoubilačkog rata kako u svom tako i u svim narednim vremenima. Najviše ga je pogađao čin izdaje Crne Gore i olako pribjegavanje drugom vaganu, radi zamjene svog siromašnog sa nekim tuđim ali raskošnim. Plahih i lakomijeh Crnogoraca je bilo uvijek kao što ih ima i danas. Zato je Njegoš na početku svoje kletve u *Gorskom vijencu* poslao vječitu opomenu: *U pamet se dobro Crnogorci...* kao i njegovu životopisnu, a i našu jadikovku: *Zemlja mala od svud stiješnjena Ne prima mi plača ni molitve...*

Nad sveukupnom sudbinom Crne Gore i čovjeka uopšte niko u crnogorskoj istoriji nije bio toliko nadnešen, i vladarski i umno, kao Njegoš. Pored svega što je napisao o tome fascinantno svjedoči portret (litografija) srpskog slikara i fotografa, Anastasija Jovanović, urađena u Beču 1850. godine. Njegov

izgled na tom portretu je neponovljiva sudbinska mapa Crne Gore. Riječ je o tmurnoj, monumentalnoj, granitnoj, zamišljenosti gospodara Crne Gore. Na ovom portretu on nije čovjek od 37 godina već skoro oronuli starac. S ogromnim bremenom crnogorske sudbine kao da se rodio i umro. I opet se, i danas, čuje po ko zna koji put: *Bože mili, koji sve upravljaš / Razvedri mi iznad Crne Gore / Uklon od nje munje i gromove...*

U konačnom – bilo *ново*, bilo *старо*, čitanje *Gorskog vijenca* ne može ostati bez fundamentalne sponse, odrednice, da je to dramski spjev, ili poema, o borbi crnogorskog naroda za slobodu; i, naravno, o tome što je dužnost ljudska najsvetija. U toj borbi za državno i nacionalno dostojanstvo „mojeg kukavnog il' viteškog crnogorskog naroda“, Viljem Gledston, državnik Velike Britanije s kraja 19. vijeka je našao inspiraciju da u pjesmi *Apoteoza Crnoj Gori* kaže: *O najmanji od naroda / Ti, velika Crna Goro...*

Ako bi trebalo još nešto reći povodom ovog jubileja *Gorskog vijenca*, onda je to da Njegoša – zarad našeg veljeg nauka – ne treba čitati samo od njegovog prvog do potonjeg stiha, već od njegovog *Testamenta* napisanog nešto više od godinu dana prije smrti. To je najsigurniji, kako prolog tako i epilog, i za današnje i buduće recepcije *Sočinjenjija* iz 1847. godine. Neprijeporni prilog za čitanje i tumačenje – staro ili novo, svjedeno.